

Recension

Filosoferna: Det västerländska tänkandet sedan år 1900

Svante Nordin

Bokförlaget Atlantis 2011. 851 sidor. ISBN 978-91-7353-480-2

Det här är en riktig tegelsten om 851 välmatade sidor. Författaren uppvisar en imponerande lärdom och han skriver – till skillnad från flera av de filosofer han behandlar – friskt och medryckande. Ibland riktigt flott.

Bokens titel är lite förbryllande. Den ger intrycket att filosoferna är de enda som har bidragit till det västerländska tänkandet sedan år 1900. Nog måste man väl ändå säga att t.ex. naturvetare, författare, ekonomer och andra humanister och samhällsvetare också har tänkt en del. Men det visar sig att många sådana också omnämns och kommenteras, även om de kanske inte får lika stor uppmärksamhet som filosoferna. Dostojevskij, Einstein, Freud, Joyce, T. S. Eliot, Thomas Mann, Eddington, Hayek, Heisenberg, Allan Bloom, Niels Bohr, J. M. Keynes, Joseph Ratzinger (sedermera påven Benedictus XVI), Francis Fukuyama, Lenin och Max Weber finns exempelvis med. Å andra sidan nämns inflytelserika filosofer som C. G. Hempel, Frank Jackson, Jürgen Mittelstrass, Peter Singer, Crispin Wright, Günther Patzig, J. J. C. Smart, Patrick Suppes, Timothy Williamson och Daniel Dennett (nästan) inte alls. Ekonomipristagarna Kenneth Arrow, Herbert Simon, John Harsanyi, Amartya Sen och Thomas Schelling saknas t.ex. också, trots att de delvis befinner sig rätt nära filosofiämnet.

Om det finns andra än filosofer som har bidragit till det västerländska tänkandet beror förstås på vad filosofi är för något. Som en enkel definition föreslår Nordin att filosofi är ”en reflexion över människan och världen i traditionen från Platon” (s. 796). Med denna definition kan det ju tyckas som om nästan alla vetenskaper faller inom filosofins område. Men de flesta som nämns hos Nordin är förstås ändå filosofer i mer akademisk mening.

Det kan ligga nära till hands att jämföra Nordins bok med den danska

och nästan lika långa *Vår tids filosofi* (redaktör Poul Lübcke) från 1982, som utkom i svensk översättning 1987 på förlaget Forum och som enligt sitt förord ”går igenom de viktigaste riktningarna inom amerikansk och europeisk filosofi under 1900-talet”. Den danska boken hade tolv olika författare och den kunde naturligtvis inte säga något om filosofin efter 1982. Den första halvan behandlar tysk och fransk filosofi, den andra ägnas anglosaxisk filosofi. Nordin skriver betydligt mer heltäckande, t.ex. även om spansk, italiensk, rysk, östeuropeisk och nordisk filosofi. Naturligtvis blir framställningen av enskilda filosofers tänkande då mer kortfattad. Husserl får t.ex. fyrtio sammanhängande sidor hos Lübcke mot endast lite över tio hos Nordin (men därutöver nämns han förstås i många andra sammanhang i bägge böckerna). Den tyska Erlangenskolan ägnas ett helt eget kapitel om tjugofem sidor hos Lübcke, men får bara sex rader hos Nordin. Quine får tio sidor hos Lübcke, fem hos Nordin. Dummett får sexton sidor hos Lübcke, tre hos Nordin. Å andra sidan: Nelson Goodman nämns inte alls hos Lübcke, men får flera sidor hos Nordin. Nordin har mer än dubbelt så många namn i sitt personregister som Lübcke, över tusen mot knappt femhundra.

Om man behandlar ett så oerhört omfattande material, så vore det väldigt konstigt om inte en del detaljer blev fel. Men jag har inte hittat så mycket att invända mot – vilket kanske säger mer om mig än om boken. (Willard Van Orman Quine heter dock ”Willard Van Orman Quine”, inte ”Willard van Orman Quine”, som Nordin skriver. Och mängdteoretikern A. A. Fraenkel heter ”Fraenkel”, inte ”Frankel”. Davidson kallas på något ställe ”Donaldson”.)

Mer otillfredsställande är t.ex. Nordins framställning av Goodmans idéer om kontrafaktiska villkorssatser. Där säger han sådant som att Goodman menar att dispositioner inte existerar och att ”ingenting är möjligt utom det som faktiskt inträffar”. Detta är åtminstone vilseledande. Och när han ska redogöra för den goodmanska egenskapen ”grue” (”blön”) säger han att den utmärker alla föremål som undersökts fram till en tidpunkt *t* och är gröna, men dessutom ”alla föremål efter tidpunkten *t* som är blå” (s. 474). Detta är direkt fel och dessutom knappast begripligt. Vad menas med ”alla föremål efter *t*”? Är det de som existerar efter *t*, eller de som endast existerar efter *t*, eller de som undersöks efter *t*, eller de som endast undersöks efter *t*? Med tanke på att sanningen hos vissa kontrafaktiska villkorssatser utgör ”en grundbult i hela vår världsbild”, som Nordin helt riktigt uttrycker det, så är detta olyckligt.

Det blir också lite underligt när Nordin ska redogöra för Quines berömda kritik av distinktionen mellan analytiska och syntetiska satser. Han noterar att distinktionen kan förklaras om vi kan avgöra när olika uttryck är synonyma. Men hur gör vi det? Nordin skriver: ”Skall vi hänvisa till

det allmänna språkbruket? Men förvandlar vi inte då de analytiska sanningarna till empiriska sanningar a posteriori?” (s. 470). Nej, de analytiska sanningarna blir inte empiriska bara för att man eventuellt med empiriska metoder skulle kunna avgöra vilka uttryck som är synonyma. Däremot skulle det då bli empiriskt avgörbart vilka satser som *är* analytiska. Det skulle förstås empiristen Quine välkomna; det är bara det att just detta inte går. Det är det som är Quines poäng.

Nordins beskrivning av Quines tes om översättningens obestämdhet (eller ”underbestämdhet”, som Nordin säger) är också missvisande. Han säger att ”Quine utgick från en strikt behavioristisk syn på språk och ord” (s. 471). Men Quine *utgick* inte från en sådan syn, han argumenterade för att man *måste* göra det, eftersom man lär sig språk endast genom att observera andras verbala beteende och att det därför inte kan finnas något i språklig mening utöver vad som kan upptäckas på behavioristisk grund. När det gäller observationsatser kan man förhållandevis lätt hitta lyckade översättningar; det är betydligt svårare med andra satser. Här krävs mycket gissande. Kriteriet på lyckade översättningar är att de medger flytande konversation och en viss förutsägbarhet, dvs. att översättningen fungerar. Men obestämdhetstesen säger att flera olika översättningsmanualer kan vara lika lyckade, trots att de är oförenliga. Detta har inte så mycket med Quines kända exempel med ordet ”Gavagai” att göra, vilket Nordin hänvisar till; det exemplet gäller snarare *referensens* obestämdhet, vilket är något helt annat.

På tal om översättning säger Nordin också att satsen ”A är god” enligt moralfilosofen Charles Stevensons uppfattning skulle kunna översättas till ”Jag tycker om A, gör det också du!”. Värdesatser skulle alltså vara en sorts uppmaningar. Men detta är inte riktigt Stevensons åsikt. Det Nordin beskriver är bara en ”arbetsmodell”. Stevenson introducerar i stället ett pragmatiskt meningsbegrepp och han menar att värdesatser har ”emotiv mening”, ofta kombinerat med olika slag av ”deskriptiv mening”, som inte nödvändigtvis har med den talandes känsloläge att göra.

Nordin säger också på tal om Davidsons teori om handlingsförklaringar, att ”handlingens avsiktlighet och rationalitet hos Davidson inte spelar någon roll för förklaringen” och att en förklaring med hänvisning till den handlandes skäl eller avsikter ”betraktas som kausalt verkningslös” (s. 602–3). Detta stämmer inte. Tvärtom vill Davidson visa att det inte, som många trott, finns någon motsättning mellan rationella förklaringar och orsaksförklaringar. Den handlandes skäl kan både rationalisera och orsaka handlingen.

Ett påfallande drag i västerländsk filosofi under de senaste hundra åren är sprickan mellan analytisk (anglosaxisk) och kontinental filosofi, som uppstod någon gång kring andra världskriget. Nordin säger en hel del om

detta. Delvis har det väl att göra med att den analytiska filosofin först fick fäste i England (Moore, Russell, Broad, Wittgenstein) och att dess tidiga anhängare på kontinenten (de logiska empiristerna) tvingades flytta till England och USA när Hitler kom till makten. Man kan möjligen undra varför franska filosofer efter andra världskriget så starkt influerats av tysk filosofi (Marx, Nietzsche, Freud, Husserl, Heidegger) och nästan inte alls av anglosaxisk. I Tyskland finns numera många analytiska filosofer; Nordin rapporterar att de tyska filosofernas Gesellschaft für Analytische Philosophie år 2005 hade 800 medlemmar. Men franska filosofer har i allmänhet varit ointresserade av analytisk filosofi; ett undantag var Jacques Bouvresse, som därför stämplades som "ofransk". (Ett annat undantag var Jules Vuillemin, som inte nämns av Nordin.) Analytiska filosofer tyckte på motsvarande sätt illa om fransk filosofi och försökte bl.a. 1992 hindra att Derrida utsågs till hedersdoktor i Cambridge; i ett öppet brev till universitetet skrev de att i den mån Derridas påståenden alls var begripliga, så var de antingen falska eller triviala. Däremot har fransk filosofi haft visst genomslag i USA – men då huvudsakligen inom andra humanistiska ämnen, inte på filosofiinstitutionerna.

Nordins bok har en idéhistorisk snarare än filosofisk karaktär. Med det menar jag att den lägger förhållandevis mer vikt vid idéförändringar, skillnader och influenser än vid filosofisk kvalitet och förståelse. Det yttar sig bl.a. i att idéer som fått stort inflytande utanför filosofin ägnas mer uppmärksamhet – så att t.ex. Spengler, Jünger och Carl Schmitt ägnas tio sidor, ungefär lika mycket som Quine och Goodman. Beskrivningarna av de filosofiska idéerna blir också mer kortfattade. Ibland blir de därför också rätt svårbegripliga (om den italienske filosofen Giorgio Agamben sägs t.ex. utan vidare förklaringar: "I sprickan mellan rösten och språket vill Agamben finna möjligheter till en ny mänsklighet"; jag måste erkänna att jag inte alls begriper vad det betyder). Nordins disposition är också huvudsakligen kronologisk och geografisk. Lübckes bok får nog sägas ha en mer filosofisk karaktär.

Men även ur filosofisk synpunkt är Nordins framställning intressant och lärorik; den är också allmänbildande och förhållandevis lättläst. För egen del skulle jag dock gärna sett att den – liksom Lübckes bok – hade innehållit några bilder på de viktigaste filosoferna. Det bestående intrycket hos läsaren – åtminstone denna läsare – är dock en häpnad och beundran inför Nordins beläsenhet.